

УДК 37.014.5(063)

Сприйняття освіти в суспільстві: від кризи до модернізації

Наталья Кочубей,

доктор філософських наук, професор,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

У наукових розробках освіта сприймається як необхідний соціальний процес, завдяки якому, зокрема, людина стає особистістю, відбувається соціальна мобільність, позитивні зміни взагалі. Але соціальна практика показує, що відмінне навчання у школі чи університеті не дає гарантії найкращого працевлаштування, а бути вченим, вчителем, лікарем, викладачем вищої школи в нашій країні взагалі не вигідно — вчитися треба довго, знати багато, відповідальність надвисока, а заробітна платня, пенсія — так собі. Тобто, на сьогодні в нашій країні одним із високих соціальних ризиків є кричуща невідповідність між соціальною відповідальністю та вимогами до людей названих професій, з одного боку, і тим реальним статусом, який вони посідають у суспільстві, престижем, з іншого.

Не ставлячи під сумнів загалом позитивний вплив освіти як на кожну окрему людину, так і на суспільство взагалі, спробуємо прояснити чому ризики в сучасному соціумі не зменшуються, а зростають. Чим є для сучасної людини освіта, освітній ступінь? В'язницею, де замість покарань задають домашні завдання? Своєрідним «гербом на кареті», коли диплом про освіту чи науковий ступінь відкриває двері у вищий світ? Чи, можливо, тим середовищем, без якого людина не може відбутися як особистість?

Можна припустити, що в освіті, зокрема, зосереджені як позитивні, так і негативні соціальні прояви. Але в ХХІ столітті ситуація суттєво змінюється. Суспільство

глобалізується, економіку починають визначати знання. Як ці явища впливають на освіту? Чи відбувається збільшення ризиків та чи можна цим ризикам запобігти?

Проблема співвідношення освіти і суспільства є досить розгалуженою і дискусійною. Різні аспекти цієї проблеми вивчаються як зарубіжними авторами, так і вітчизняними дослідниками, серед яких — В. Андрущенко, Г. Жиру, А. Ілліч, В. Кремень, М. Липман, В. Огневюк, Б. Саймон, П. Фрейре та інші. Але аспект взаємозв'язку збільшення соціальних ризиків і розвитку освіти є ще не досить дослідженим. Тому проаналізуємо кореляцію зміни в соціальному середовищі, а саме в науці, суспільстві, економіці з модернізаційними зрушеннями в освіті, їх вплив на становлення нових освітніх імперативів для запобігання збільшенню соціальної небезпеки.

У науці відбувся перехід до людиновимірних об'єктів, які є складними постійно змінюваними утвореннями. Такі об'єкти самоорганізуються, є нелінійними, нерівноважними, відкритими. Все більшого значення набувають негуманітарні науки про людину — нанобіологія, генетика, генна інженерія, наномедицина, когнітивістика. Постійно змінюване соціальне середовище вимагає спеціально підготовлених людей, висуває певні вимоги як до рівня компетентності тієї або іншої особистості, так і до її «людських якостей», здатності сприймати зміни, впливати на них, коли це можливо, а також впливати на себе, вибудовувати себе. Такі процеси вимагають,

насамперед, перегляду способів трансляції людського досвіду і знань в умовах, коли ці знання дуже швидко застариваються. Можна припустити, що інновації в освіті можуть виявитися причинами, що викликають зміни в суспільстві. Якщо попередні наукові революції були спрямовані на оволодіння речовиною й енергією, то сучасна інформаційно-технологічно-гуманітарна революція розглядає духовні, інтелектуальні, психічні реалії і можливості людини як особливий стратегічний ресурс. Тому великого значення набуває гуманітарна інформація, що відрізняє людину від інших біологічних видів, у яких інформація накопичується в генах і використовується ними для відтворення. Відбувся зсув від пріоритетності природничо-наукового дискурсу до інформаційно-гуманітарного, що радикально змінює розуміння соціальної ролі всього комплексу наук про людину — як гуманітарних, так і природничих.

Завдяки цим наукам людина починає сприймати себе як суб'єкта глобальної дії, який зберігає себе і розвивається у складному нелінійному світі. У такій ситуації сприйняття знань як самоцінності, а освіти як соціальної системи, покликаної передавати ці знання наступним поколінням, є хибними і не гарантують безпеки існування в цьому світі, а також не є єдиним підґрунтям особистісного і соціального розвитку. Отримані знання мають відповідати моральній самосвідомості кожної окремої особистості, а також моральним цінностям і ціннісним установкам суспільства, соціально-культурним зразкам. Отже, знання не можуть передаватися самі по собі, а тільки в єдності із соціально-культурними зразками й особистісними цінностями. Причому значимість цих цінностей виходить на перший план, що, у свою чергу, стимулює інноваційні процеси в освіті. Тобто проблеми, породжені сучасним розвитком науки, у певних відношеннях редукуються (зводяться) до проблем в освіті.

Ще одним фактором, що детермінує освітні інновації, є перехід до нової еко-

номіки — економіки знань. У такому суспільстві визначальним фактором стають процеси накопичення і використання знань, від яких поряд із працею, фінансами і природними ресурсами залежить економічний розвиток країни. Економіка знань спирається на інтелектуальний потенціал суспільства, яким є сукупність наукових і повсякденних знань. Ці знання існують у свідомості людей і втілюються у технологіях, культурі, виробництві, повсякденному житті. Кожному часові відповідає свій рівень інтелектуального потенціалу. Для індустріального суспільства потрібні були люди, що вміють читати, писати і володіють професійними навичками. У суспільстві знань ключовою проблемою освіти стає не засвоєння і передавання знань, як це не парадоксально, а інноваційні якості людини, її моральна самосвідомість та здатність до створення і сприйняття нового. Ці здібності, прагнення до їх розвитку і є новими культурними зразками, трансляція і розвиток яких має стати основним завданням сучасної освіти.

Процес глобалізації означає наростання єдності людства. Наростання цієї єдності відбувається у таких сферах, як інформація, фінанси, економіка, фундаментальна наука, спорт, злочинність. Погано глобалізуються прикладна наука, релігія, культура. У цій ситуації дуже важливим виявляється збереження складності системи, недопущення суцільної уніфікації, що приводить до одноманітності. З теорії систем відомо, що стійкість системи, її самозбереження залежить від внутрішньої різноманітності. У випадку глобальної світової системи можна говорити про збереження складності як про збереження культурного різноманіття. Освіта може стати одним з вирішальних моментів формування національної ідентичності, що буде сприяти збереженню культурної самобутності, а отже, і різноманітності глобального соціуму. На сьогодні освіта будь-якої країни має включати як національні, так і всесвітні аспекти. Країнам на рівні між-

народних інституцій необхідно домовлятися не тільки про те, як попереджати або запобігати міжнародним конфліктам, але й про те, чому і як учити в школі і університеті. При цьому необхідно відзначити, що йдеться, насамперед, про поєднання глобальних інтересів з національними, про виховання громадянськості і національної самосвідомості як прояву загальнолюдського.

Можна констатувати, що існують проблеми як у самій освіті, так і у сприйнятті освіти з боку суспільства. Для того щоб наукоємність людського життя не збільшувала небезпеки, а процеси глобалізації не призводили до уніфікації й однополярності, на наш погляд, треба подолати деякі негативні стереотипи в самій освіті. Необхідно перейти від навчання до освіти, тобто перенести акцент із цінності засвоєння певної суми знань на цілеспрямоване зростання особистості, її способу мислення і моральних орієнтирів, на становлення культурних зразків, що відповідають розвиткові суспільства. Недостатньо, щоб людина була чомусь навчена. Людина має відбутися як особистість. Це вимагає й нової педагогічної освіти, висуває інші вимоги як до шкільного вчителя, так і для викладача вищої школи.

Важливою зміною в цьому випадку може бути відмова від жорстких навчальних планів та освітніх програм. Можна вказати тільки загальні орієнтири та результати, оскільки важливими стають не стільки самі знання, скільки способи їх досягнення, логіка й аргументація. Таким чином, змінюється образ навчального закладу. Поки що такі заклади сприймаються як структура, що формує, а не

як середовище для саморозвитку. На тлі пропаганди суб'єкт-суб'єктних відносин в освітньому процесі, він усе ще об'єктивується як суб'єкт-об'єктний.

Процес пізнання — це насамперед процес самопізнання. Дотепер мова йшла про знання, уміння, навички, наразі відбувається зрушення до цінності самопізнання і комунікації.

Освіта не є проблемою виключно окремої держави, а “загальною справою” усіх людей. Про розвивальний характер освіти необхідно говорити не тільки з позиції розвитку окремої особистості, але, насамперед, з позиції зміни умов, завдяки яким особистісний розвиток кожного сприяв би створенню нового соціального середовища, інших культурних зразків, які б сприяли стійкому розвитку сучасного суспільства. Саме тому освіта, побудована на застарілих концептуальних підставах і реалізована в умовах інформаційного суспільства й економіки знань, несе загрозу, а не розвиток. Людина, яка не здобуває знання самостійно через вільну творчу комунікацію, небезпечна для сучасного суспільства. Така людина не може адаптуватися до середовища, що змінюється, та провокує неусвідомлену агресію або депресію. Для такої людини знання, що набуваються поза моральним контекстом, як самоціль, а не спосіб саморозвитку, можуть бути застосовні для знищення себе або інших людей. Отже, для подолання кризи в суспільстві та освіті й переходу до модернізації, необхідно змінювати сприйняття освіти у суспільстві, докладати зусиль до усвідомлення нових ціннісних орієнтирів та створення середовища, сприятливого як для становлення кожної людини, так і для суспільства загалом.

N. Kochubey**Understanding education in society: from a crisis to modernization**

Abstract

The attention is drawn to the discrepancy between high social responsibility and the requirements for educators and teachers of higher education and the social status they take in society. The correlation between changes in the social environment, namely in science, society, economy and modernization shifts in education, is analyzed, their influence on the formation of new educational imperatives is considered in order to prevent the increase of social danger. The factors of the social environment are considered — the development of scientific knowledge, the transition to a knowledge economy and globalization, which significantly affect the modernization of education. It is noted that education, built on outdated conceptual grounds and realized in the conditions of the information society and knowledge economy, is a threat, not development. It is proved that knowledge can not be transmitted on its own, but only in unity with socio-cultural patterns and personal values. The significance of these values comes to the fore, which in turn, stimulates innovative processes in education.

Key words: education, development, person, teacher, values, socio-cultural samples.